

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SISTEMOS VALDYMO PRIORITETAI: TEISINĖS BAZĖS IR SAVIVALDYBIŲ EKSPERTŲ NUOSTATŲ ANALIZĖ

Teodoras Tamošiūnas, Viktorija Želvytė

Šiaulių universitetas

Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai, Lietuva

El. paštas: teodoras@cr.su.lt

Anotacija

Straipsnyje išanalizuoti teoriniai vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo aspektai, atlikta Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos situacijos teisinės bazės analizė. Pagal Šiaulių apskrities savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių ekspertų nuostatas apie vaikų teisių apsaugą ir situacijos bei teisinės bazės analizės rezultatus suformuoti ir pagrįsti vaiko teisių apsaugos sistemos veiklos prioritetai Šiaulių apskrities savivaldybėms.

Pagrindiniai žodžiai: vaiko teisių apsaugos sistema, socialinės rizikos šeima, strateginiai prioritetai.

Įvadas

Tyrimo aktualumas ir mokslinė problematika.

Šiame tyrime analizuojama Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos situacija, pagrindžiami šios sistemos strateginio valdymo prioritetai. Vaikai turi teisę būti ginami nuo smurto ir prievartos, o valstybė bei visuomenė privalo įsipareigoti apsaugoti vaikus nuo šios skaudžių įvykių. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2008 m. užregistruota 3,4 tūkst. vaikų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų. Vaikų globos namuose gyvena apie 2 proc. Lietuvos vaikų, dar 4 proc. vaikų auga socialinės rizikos šeimose. Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. pabaigoje Lietuvoje buvo 11 121 socialinės rizikos šeima, jose augo 24 222 vaikai. Kiekvienais metais tėvų globos netenka keli tūkstančiai vaikų, tik nedaugelis dėl to, jog tampa našlaičiais. Lietuva pirmąją Europos Sąjungoje pagal valstybinėse institucijose augančių vaikų skaičių.

Bačiulienė, Zaborskis (2004) akcentuoja, kad reikšmingas vaidmuo tenka vaikais besirūpinančioms organizacijoms, kurios nuveikia didžiausią darbą sumažindamos grėsmę labiausiai pažeidžiamai visuomenės daliai – vaikams. Tačiau vaiko teisių apsaugos sistemos veiklos efektyvumas ir kokybė, tikslų įgyvendinimas priklauso ne tik nuo vaikais besirūpinančių valstybės institucijų, bet ir nuo teisinės bazės, politinių, ekonominių, socialinių veiksnių, žmogiškųjų ir finansinių išteklių bei visuomenės požiūrių ir pastangų.

Svarstomos problemos sudėtingumas ir svarba,

suinteresuotų asmenų gausa reikalauja strateginio požiūrio. Daugiau dėmesio turėtų būti skiriama strateginiam valstybinės vaiko teisių apsaugos sistemos valdymui kaip vienam svarbiausių sistemos darnios plėtros principų.

Vaiko teisių apsaugos sistemos valdymas koncentruotas šalies sostinėje, ten daugiausia sutelkta žmogiškųjų išteklių, yra didesnis finansavimas. Tačiau socialinės rizikos šeimos ir jose augantys vaikai daugiausia gyvena atokiau nuo sostinės, nedideliuose miesteliuose ir kaimuose. Todėl būtina formuoti ir atskiriems šalies regionams regioninę vaiko teisių apsaugos strategiją, numatyti efektyvias priemones jos įgyvendinimui.

Visa tai suponuoja tyrimo problemą, kurią galima išreikšti probleminiu klausimu: kokie esminiai vaiko teisių apsaugos sistemos tobulinimo prioritetai, siekiant, kad šią sistemą sudarančios valstybės institucijos kartu su kitomis organizacijomis bei visuomenės atstovais teiktų efektyvią pagalbą vaikui?

Teorinis problemos ištirtumo laipsnis nėra aukštas, nes dauguma autorių tik atskirai nagrinėjo strateginį valdymą arba vaikų teisių apsaugos sistemos aktualijas ir neieškojo jų tarpusavio sąveikos. Strateginio valdymo problematika yra plačiai tyrinėta užsienio mokslininkų. Warren (2008) nagrinėjo strateginio valdymo dinamiškumą. Rolinek, Rehor (2008) pateikė strateginio valdymo metodus ir būdus, kurie taikomi regioninės plėtros reguliavimui. Strateginį valdymą naudojant veiklos vertinimo sistemos kiekybinius modeliavimus analizavo Bititci, Suwignjo, Carrie (2001). Love (2005) nagrinėjo žinių valdymą projekcinėje veikloje. Vaiko teisių apsaugos sistemos aktualijas taip pat tyrinėjo daugelis mokslininkų. Cooper, Hetherington, Katz (2003) nagrinėjo rizikos veiksnius formuojant vaikų apsaugos sistemos darbą. *Waldfoegel (1998) analizavo vaikų apsaugos ateitį, kaip nutraukti prievartos ir nepriežiūros procesus. Išvengiama ir neišvengiama klaidas užtikrinant vaikų apsaugą nagrinėjo Munro (1996). Jonynienė (2005) tyrė smurto prieš vaikus šeimoje ir vaiko socialinės adaptacijos*

šąsąjų bei vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje esmines aktualijas. Sakalauskas ir Ūselė (2007) nagrinėjo fizinių bausmių taikymo vaikams socialinę ir teisinę problematiką. Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematiką analizavo Kietytė (2004). Dromantienė ir Šalaševičiūtė (2006) apibūdino vaiko gerovės politiką ir vaiko teisių apsaugą Lietuvoje, atskleidė socialinių darbuotojų vaidmenį ir problemas dirbant su vaikais.

Tyrimo naujumas. Straipsnyje išanalizuoti teoriniai strateginio vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo aspektai, atlikta Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos dabartinės situacijos, teisinės ir politinės bazės analizė. Šiaulių apskrities trijų savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių 7 ekspertų nuostatos apie vaikų teisių apsaugą leido įvardyti, kokie pokyčiai laukiami vaiko teisių apsaugos sistemoje ir kartu su situacijos bei teisinės bazės analize padėjo formuoti strateginius vaiko teisių apsaugos sistemos prioritetus Šiaulių apskrities savivaldybėms.

Tyrimo objektas – Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistema.

Tyrimo tikslas – ištirti Lietuvos ir Šiaulių regiono savivaldybių vaiko teisių apsaugos sistemų situaciją bei pagrįsti esminius vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo strateginius prioritetus regiono savivaldybėms.

Tyrimo metodika. Tyrime naudoti teoriniai (analizė, apibendrinimas, sisteminimas) ir empiriniai (dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė, pusiau struktūruotas ekspertų interviu) tyrimo metodai. Analizėje panaudoti pagrindiniai Lietuvos Respublikos teisiniai dokumentai ir statistiniai duomenys, apibūdinantys 2006–2009 m. politinę, ekonominę ir socialinę vaiko teisių apsaugos sistemos situaciją šalyje bei Šiaulių apskrityje. 2010 m. vasario–kovo mėn. atliktas pusiau struktūruotas interviu su septyniais Šiaulių apskrities Šiaulių miesto, Joniškio ir Radviliškio rajonų savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių kvalifikuotais specialistais, kurie pagal savo pareigas tiesiogiai atsakingi už vaiko teisių įgyvendinimą savivaldybėje. Jiems pateiktas klausimynas, kuriame suformuluota 20 atviro tipo klausimų. Ekspertų apklausa siekta pagilinti žinias apie vaiko teisių apsaugos sistemos problemas savivaldybėse ir pageidaujamas pokyčius.

Teoriniai strateginio vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo aspektai

Strateginis organizacijų pokyčių valdymas. Kadorov (2000) strateginį valdymą apibrėžia kaip institucijos strateginių sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo procesą, centrinį komponentą, kuris reiškia strateginį planavimą, strategijų rengimą, grindžiamą potencialių išteklių galimybių palyginimu ir išorinės grėsmės veiklos aplinkai analize.

Tabatoni, Davies, Barblan (2000) teigia, kad *strateginis valdymas* yra specifinė vadybos forma. Ja siekiama vadovauti ir teikti pagalbą žmonėms organizacijos viduje ir už jos ribų, sutelkti dėmesį į organizacijos tapatybę ir įvaizdį tam, kad būtų sukurta nauja aplinka, nustatytas ilgalaikis organizacijos augimas, naudotas esamas potencialas ir būtų skatinamas jo vystymasis.

Aktyvus ir kūrybingas organizacijų strateginis valdymas padeda pasiekti ne tik socialinius ir ekonominius jų tikslus, bet ir iškelti tas problemas, kurios gali būti sprendžiamos tik nacionaliniu mastu. Todėl daroma prielaida, kad svarbiausia nauda, kurios tikimasi iš strateginio valdymo, yra organizacijos veiklos rezultatyvumo didinimas (Ginevičius, Sūdžius, 2005).

Aplinkos analizė, Kovachevos (2008) teigimu, yra labai svarbus strateginio valdymo proceso etapas, nes jos rezultatai yra pagrindas kuriant ir pertvarkant įstaigos strategiją. Kai įstaiga apibrėžia savo tikslus, ji pradeda savo veiklą ir plėtoja strateginį planą šiems tikslams pasiekti. Aplinkos analizė atliekama siekiant nustatyti vidaus ir išorės aplinkos pokyčius ir pasiekiamas galimybes bei įgyvendinimo problemas. Šis procesas žinomas kaip situacijos analizė, kuri apima išorinės ir vidinės aplinkos analizę. Kiekviena institucija teikia paslaugą tam tikroje aplinkoje, kuri turi įtakos jos veiklai (Makštutis, 2001).

Organizacijos funkcionalumą galima vertinti per jos žinių bazėje vykstančius pokyčius, kuriuos galima įvardyti kaip organizacinį mokymąsi. Kaip teigia Probst, Raub ir Romhardt (2006), daugelio projektų ir strategijų sėkmė priklauso nuo to, ar įvairūs žinių bazės komponentai gali būti tarpusavyje efektyviai derinami. Jie akcentuoja, kad vien individualiais organizacijos narių įgūdžiais neįmanoma suformuoti organizacijos gebėjimo spręsti problemas ir veikti kaip visumai.

Kita labai svarbi organizacijos vidaus pozicija, pasak Boso (2002), yra informacija. Inventorizuodami organizacijos vidaus problemas, pirmiausia turime išsiaiškinti, ar organizacijoje funkcionuoja patikima informacinė sistema, nes nuo jos efektyvumo priklauso valdymo sprendimų kokybė, o nuo pastarųjų – veiklos efektyvumas. Analizuojant medžiaginius ir finansinius išteklius, išsiaiškinama, kur yra problemų, ką reikės konkrečiai nuveikti, ieškant geresnės kokybės ar pigesnių medžiagų, finansinių išteklių. Žmonės, net ir labai geri specialistai, dirbdami tik kiekvienas sau, negalės patenkinti organizacijos poreikių.

Strateginis vaiko teisių apsaugos sistemos funkcionalumo valdymas. Bendravimas, veiksmų derinimas, vykdant misiją, didinant kompetenciją, atvirumas naujovėms, pasak Lakio (2003), lemia *organizacijos funkcionalumą*. Tai perėjimas nuo autoritarinio valdymo stiliaus, paremto įsakymu ir paklusnumu, prie kooperatinio valdymo stiliaus, kurio esmė – įtraukti

personalą į tikslo formavimą ir įgyvendinimą (Sakalas, 2003).

Cooper, Hetherington, Katz (2003) pabrėžia, jog vaiko apsaugos ir gerovės sistemoms reikia reformų. Bet struktūriniai pokyčiai yra beprasmiški be santykio tarp vaiko, šeimos ir valstybės pakeitimo fundamentaliame lygmenyje. Šie santykiai dominuoja šeimos, socialinių darbuotojų ir kitų specialistų susitikimuose. Be tinkamo šios sistemos kultūros supratimo tolesnė reforma bus neatsinaujinanti ir galbūt duodanti priešingus rezultatus.

Mouritsen (1998) akcentuoja kultūros reikšmę ir vaiko vertybių sistemos formavimui: vidinė vaiko kultūra, jo vertybės, įsitikinimai ir lūkesčiai – jo aplinkos kultūros atspindys. Vaiko kultūra labai priklauso nuo to, kiek jis geba atsiverti pasaulio vertybėms, kiek geba jas suvokti, vertinti, atskirti, įsisavinti, kiek jis atsparus neigiamai aplinkos įtakai.

Dalin, Rolff, Kleekamp (1999) pabrėžia, kad organizacijoje glaudžiai susiję penki kintamieji: aplinka, vertybės, struktūra, žmonių santykiai, strategija. Kaziliūno (2004) teigimu, *organizacinė kultūra* – tai esminių vertybių sistema. Vertybės padeda kaupti organizacijos veiklą tinkama linkme, jomis vadovaujantis randamas tinkamas problemos sprendimo būdas, tobulinama vidinė organizacijos struktūra, veiklos politika. Organizacijos vertybės ir prioritetai formuojasi ilgą laiką ir tampa kultūra tik tada, kai jas ima suvokti ir jomis vadovaujasi visi organizacijos nariai.

Bradshaw ir jo kolegos (2006) išskiria aštuonias atskiras vaiko gerovės sritis: 1) *materialinė padėtis*, kuri apima vaiko gyvenimą namuose ir artimiausioje aplinkoje, turi didelį poveikį jo vystymuisi ir gerovei; 2) *būstas* atspindi vaikų gyvenimo sąlygas ir jo problemas; 3) *sveikata*; 4) *subjektyviai suvokiama gerovė*; 5) *švietimas*: mokymosi rezultatai, dalyvavimas veikloje, lavinimasis, įsidarbinimas; 6) *santykių kokybė šeimoje ir santykiai su vienmečiais*; 7) *piliietinis dalyvavimas*, pilietiniai interesai; 8) *rizika ir sauga*, į šią sritį įtraukti vaikų mirtingumas ir smurto patirtis.

Išskirtos bendrosios vaiko gerovės sritys sudaro sisteminę pagrindą vaiko gerovės viešajai politikai. Jos leidžia analizuoti vaiko gerovę sistemiskai, pažvelgti į ją iš tarpinstitucinių pozicijų, neapsiriboti siaurais institucijų ir įvairių interesų grupių interesais. Taikant tokį požiūrį, išryškėja vaiko gerovės reiškinio sudėtingumas ir holistinis pobūdis. Atliekant vaiko gerovės analizę pagal šią koncepciją, žvelgiama toliau nei socialinės išmokos, kurias moka, kad būtų sumažintas vaiko skurdo rizikos lygis. Nediskriminacija, dėmesį svarbiausiems vaiko interesams, teisę gyventi ir vystytis, pagarbą vaiko nuomonei galima užtikrinti tik glaudžiai bendradarbiaujant daugeliui institucijų.

Vaikų gerovės sistema yra paslaugų grupė, skirtų skatinti vaikų gerovę, užtikrinant saugumą, siekiant

pastovumo ir skatinant šeimas sėkmingai rūpintis savo vaikais (How the Child Welfare System Works, 2008). Nors vaiko gerovės sistema nėra vientisa, tačiau daug organizacijų kiekvienoje bendruomenėje dirba išvien, kad sustiprintų šeimas ir užtikrintų vaikų saugumą.

Todėl vaiko apsaugos sistema, pasak Cooper, Hetherington, Katz (2003), gali ir turi pasikeisti, siekiant atspindėti pokyčius visuomenėje. Dabar visuomenė mažiau tolerantiška pavojui, labiau pasiekama informacija apie sėkmes ir nesėkmes vaiko apsaugos darbe, ypač apie perspektyvas vaikams. Vyriausybė daugiau investuoja į prevencinį darbą, vaiko apsaugos supratimas plečiasi į platesnį vaikų gerovės vaizdą.

Oficiali sistema, per kurią realizuojama vaiko apsauga, Schene (1998) teigimu, daugiausia yra vyriausybinių, nors praeityje lyderiai apsaugant pažeidžiamus vaikus buvo privačios vaikų gynimo ir vaiko gerovės agentūros. Dabar pirminė atsakomybė už vaikų apsaugą priklauso valstybinėms vaiko apsaugos tarnyboms, kurios gauna, nagrinėja pranešimus ir sprendžia klausimus apie vaikų išnaudojimą ir nepriežiūrą. Šios agentūros paprastai yra susijusios su vaiko gerovės skyriais, kurie apima globos ir įvaikinimo įgyvendinimą ir paprastai priklauso valstybės ar apskrities socialinių paslaugų padaliniams. Vaiko apsaugos tarnybos funkcijos yra finansuojamos per valstybės ar vietos valdžios institucijas ir reglamentuojamos valstybės įstatymų. Vietiniu lygmeniu vaiko teisių apsaugos tarnybų darbas atliekamas glaudžiai bendradarbiaujant su teismais, teisėsaugos institucijomis, vietos ir socialinių paslaugų teikėjais. Vyriausybės negebėjimas išreikšti vaiko apsaugos procesus sistemomis vietoje struktūros ir kultūromis vietoje procedūrų yra kenksmingas ir prisideda prie svarbių sistemos dalių blogo funkcionavimo. Dabartinė vaiko apsaugos struktūra yra biurokratinė ir nelanksti, todėl labai daug vaikų nėra apsaugoti.

Pasak Sakalausko ir Ūselės (2007), taikant atskirus teisės aktus, nustatančius atsakomybę už prievartą prieš vaikus, tėvų savo vaikams taikomos fizinės bausmės paprastai nepatenka į įstatymuose apibrėžtas sąvokas (pvz., fizinis ar psichinis kankinimas) ar vaikų sudėtis. Pagrindinė priežastis – tokios fizinės bausmės, kaip sudavimas diržu ar ranka, ausies užsukimas, menkas sudavimas ir pan., auklėjant vaikus, yra laikomas mažareikšmiu ir patenkančiu į auklėjimo, už kurį atsakingi tėvai ar globėjai, ir savo teisės realizavimo sąvoką. Baudžiamosios, administracinės ir civilinės teisės Lietuvoje požiūriu tai privatus reikalas, todėl tiek teisėsaugos, tiek vaikų apsaugos institucijos į skundus dėl panašaus pobūdžio įvykių nelinkusios kištis, kol nėra aiškių, apčiuopiamų pasekmių (pvz., fiziniai sužalojimai, psichinės sveikatos sutrikdymai).

Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos situacijos, teisinės ir politinės bazės analizė

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio valstybių, vaiko teisės ir jo teisėti interesai, jų prioritetiškumas bei vaiko gerovės užtikrinimo mechanizmas yra įtvirtintas ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygiu. Platus ratas visuomenės teisinių santykių nuo viešojo administravimo iki santykių šeimoje reglamentuotas Lietuvos Respublikos įstatymais, poįstatyminiais teisės aktais, Europos Sąjungos teisės aktais, tarptautinėmis sutartimis bei susitarimais.

Pagrindines vaiko teises (į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę, teisę į normalų fizinį, protinį, dvasinį, dorovinį, socialinį vystymąsi) nacionaliniu mastu reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992), Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996), Civilinis kodeksas (2000), Baudžiamasis kodeksas (2000).

Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 1989 m. priėmė Vaiko teisių konvenciją, kuri buvo ratifikuota beveik visose pasaulio valstybėse. 1995 m. Lietuvos Respublika prisijungė prie Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos. Lietuva reguliariai atsiskaito Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui apie šios konvencijos įgyvendinimą. Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje akcentuojama, jog vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau. Lietuvos Respublikos Vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnyje teigiama, jog vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip. Šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalis suteikia prioritetą kitų įstatymų ar teisės aktų atžvilgiu, kadangi pabrėžiama, jog sprendžiant kilusius ginčus, kai įstatymai ar kiti teisės aktai kitaip negu šis įstatymas reguliuoja santykius, susijusius su vaiko teisėmis bei laisvėmis ir jų apsauga, arba šie santykiai nėra įstatymų sureguliuoti, taikomos šio įstatymo atitinkamos nuostatos.

Vaiko teisių konvencijoje yra numatytos pagrindinės elgesio su vaikais, jų apsaugos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime vertybės. 2, 3, 6 ir 12 straipsnių nuostatos formuoja požiūrį į vaikų apsaugą ir yra nacionalinių programų pagrindas, siekiant įgyvendinti vaikų teises. Konvencijoje nėra konkrečių apibrėžimų, kas konkrečioje situacijoje atitinka vaiko interesus, tačiau pateiktos normos tam tikru mastu šiuos interesus apibrėžia. Atitinkamuose Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos straipsniuose nurodomi svarbiausi vaiko interesai, pateikiami apribojimai, nurodoma, kaip su vaiku reikėtų ir kaip nereikėtų elgtis.

1994 m. Lietuvoje pradėta kurti *Vaiko teisių apsaugos tarnybų sistema*, o užtikrinant Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą, patvirtintas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996), apibrėžiantis bendrąsias vaiko teisių apsaugos nuostatas, vaiko teises, laisves, pareigas, atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus, vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir jų veiklos teisinius pagrindus. Anksčiau nurodytuose Vaiko teisių konvencijos straipsniuose išdėstyti bendrieji vaiko teisių apsaugos principai, kurie įteisinti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Jo 6 straipsnyje akcentuojama, jog pagrindinės Vaiko teisės saugomos ir garantuojamos taip:

1) tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, rūpintis juo;

Ne visi tėvai užtikrina vaikų teisėtus interesus ir sudaro tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, todėl dėl įvairių priežasčių vaikai netenka tėvų globos. Remiantis Statistikos departamento duomenimis (žr. 1 pav.) apie nuo 2007 m. iki 2009 m. per metus vaikams nustatytos globos (rūpybos) atvejus, pastebima tendencija, jog tokių atvejų mažėja, tačiau vaikams, kuriems nustatyta globa (rūpyba), skaičius išlieka didelis.

1 lentelė

Vaikų globos (rūpybos) aspektai

Metai	2007	2008	2009
Per metus vaikams nustatytos globos (rūpybos) atvejai	2824	2691	1264
Vaikai, atvykę į globos namus:			
Iš tėvų	1200	1090	906
Iš ligoninės	204	195	169
Iš laikinosios globos (rūpybos) šeimoje, šeimynoje	121	81	67
Iš nuolatinės globos (rūpybos) šeimoje, šeimynoje	67	89	47
Iš įvaikintojų	7	8	9
Iš kitur	53	44	66

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Be to, remiantis Statistikos departamento duomenimis, galima pastebėti, jog dažniausiai vaikai į globos namus atvyksta iš tėvų, o tai lemia, kaip jau buvo

minėta anksčiau, jog neretai vaikų globos nustatymo priežastis – tėvų nesirūpinimas vaiku, savo pareigų nevykdymas.

Su tuo siejais šio 6 straipsnio antrasis punktas, kuriame teigiama, jog siekiant apsaugoti vaikus, kai to nepadarą pagrindiniai vaiko teisių atstovai – tėvai, turi būti:

2) priimami ir įgyvendinami įstatymai bei kiti teisės aktai.

3) kuriamos valstybės ir vietos savivaldos institucijos, pavedama joms vykdyti vaiko teisių apsaugą.

2000 m. priimtas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, įsteigta *Įvaikinimo tarnyba*. Seimo 2000 m. liepos 17 d. nutarimu Nr. VIII-1865 buvo įsteigta *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga*. Tai institucija, kuri kontroliuoja, ar nepažeidžiamos vaiko teisės, ar tinkamai įgyvendinama Jungtinių Tautų konvencija. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius vadovaujasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymu, kuris suteikia teisę kontroliuoti valstybinių, savivaldos institucijų ir organizacijų veiklą. Kontrolierius gali prižiūrėti ir privačių asmenų veiklą, jeigu būna pažeidžiami vaiko interesai ir jo teisės.

Siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugos sistemos funkcionavimą, inicijuota savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų tinklo plėtra. 2002 m. patvirtinti *Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai*, 2003 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai priskirta vaiko teisių apsaugos valdymo sritis. Valstybė, perduodama savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnyboms svarbią prievolę vykdyti vaiko teisių apsaugą, įpareigoja jas organizuoti likusių be tėvų globos vaikų globą (rūpybą), atstovauti vaiko teises ir teisėtus interesus.

4) rengiamos ir įgyvendinamos specialios programos bei priemonės;

2003 m. rugsėjo 18 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1179 patvirtinta savivaldybių *Vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos tobulinimo programa*. 2005 m. vasario 17 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 184 patvirtintas *Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo 2005–2012 metų planas*, kuriuo siekiama teikti pagalbą šeimai, didinti asmeninę tėvų atsakomybę; užtikrinti išsamios statistinės informacijos apie visas vaikų grupes kaupimą; tobulinti specialistų, dirbančių vaiko teisių apsaugos srityje, kvalifikaciją.

Siekiant kurti ir įgyvendinti šeimos problemų sprendimo prevencines priemones, Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d. nutarimu Nr. 1193 patvirtintas *Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2007-2012 metų planas*. Šios priemonės skirtos sudaryti galimybes vaikui augti savo šeimoje, plėtoti nestacionarias dienos socialinės priežiūros paslaugas vaikams ir šeimoms vaikų dienos centruose; mažinti globojamų (rūpinamų) vaikų skaičių globos namuose ir vaikų iki 3 metų siuntimą į vaikų globos įstaigas, daugiau paslaugų teikiant bendruomenėje; užtikrinti vaiko globos (rūpybos)

šeimoje prioritetą; tobulinti specialistų kvalifikaciją; organizuoti informacijos apie vaiko globos (rūpybos) organizavimą sklaidą.

Smurtas prieš vaikus ir nepriežiūra sukelia vaikams ilgalaikių neigiamų pasekmių. Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijoje numatytos priemonės apsaugoti vaiką nuo visų formų smurto ir ekonominio išnaudojimo, tuo tikslu vykdoma *Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programa*. Ja siekiama mažinti smurto paplitimą ir užtikrinti vaikų apsaugą nuo įvairių smurto formų šeimoje, ugdymo įstaigose, kurti visuomenės be smurto kultūrą. Numatytos kompleksinės ir koordinuotos priemonės smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti. Programos priemonės skiriamos vaikams, galintiems nukentėti ir nukentėjusiems nuo psichologinio, fizinio smurto, seksualinio išnaudojimo bei nepriežiūros, jų šeimoms, smurto ir patyčių prieš vaikus prevencijai mokyklose.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2009–2011 m. strateginiame veiklos plane išskiriama *Vaiko teisių į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime įgyvendinimo programa (2009)*. Programa įgyvendinama siekiant ministerijos strateginio tikslo „Siekti palankios šeimai aplinkos, efektyvios socialinės apsaugos ir aktyvaus bendruomenių dalyvavimo socialinėje veikloje, užtikrinti socialiai pažeidžiamų gyventojų grupių socialinę integraciją“. Įgyvendinant programą, teikiamos socialinės paslaugos vaikams iš socialinės rizikos šeimų, atliekamas socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis, netekę tėvų globos vaikais rengiami savarankiškam gyvenimui, užimtumui.

5) taikomos prevencinės auklėjamosios priemonės: užkertamas kelias nusikalstamumui, kitiems teisės pažeidimams;

Šiuo tikslu vykdomos akcijos, rengiamos konferencijos, seminarai, siekiant spręsti nepilnamečių buvimo viešosiose vietose problemas. Žiniasklaidoje, mokyklose, masinių renginių metu gyventojams teikiama informacija apie galimą žalą ir pavojus vaikams, informacija apie vaikų, tėvų, kitų už vaikų gerovę atsakingų asmenų teises ir pareigas, kurias nustato teisės aktai, atsakomybę už jų nevykdymą.

6) valstybė ir savivaldos institucijos skiria lėšų vaiko teisių apsaugos priemonėms rengti ir įgyvendinti;

Gerinant socialinį darbą su šeimomis ir vaikais šalies vyriausybė nutarė daugiau dėmesio skirti socialiniams darbuotojams. Nuo 2007 m. Lietuvos savivaldybėse buvo įsteigti 556 socialinių darbuotojų etatai, 2008 m. socialinių darbuotojų etatų skaičius padidintas iki 612.

Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (2008) pabrėžiama, jog *nepakankama socialinės pagalbos ir paramos šeimai sistema*. Esama socialinės paramos infrastruktūra silpnai išplėtotą, trūksta veiksmų koor-

dinavimo, jaučiamas kvalifikuotų specialistų, dirbančių su šeima, stygius. Socialinės pagalbos ir paramos sistema daugiau orientuota ne į prevencinį darbą ar paslaugų šeimai teikimą, bet į padarinius, socialinių išmokų mokėjimą. Išmokų mokėjimas netiesiogiai pratina nedarnių šeimų tėvus gyventi vaikų sąskaita ir vengti socialiai naudingo darbo. Nepakankamos sąlygos jaunimo integracijai į darbo rinką.

7) tikslingai naudojamos vaikams labdaros būdu gautos lėšos, kitos materialinės vertybės;

8) skatinama ir remiama atitinkama visuomenės, visuomeninių organizacijų, tradicinių ir valstybės pripažintų religinių bendruomenių veikla vaiko teisių bei laisvių apsaugos srityje.

Vaiko teisių į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime įgyvendinimo programos (2009) priemonės „Vaikų dienos centrų plėtra savivaldybėse teikiant nestacionarias dienos socialinės priežiūros paslaugas vaikams ir šeimoms įgyvendinant vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategiją“ 2009 m. dalykinėje ataskaitoje pažymima, kad 2009 m. konkurse, kaip ir 2008 m., dalis organizacijų (visuomeninės organizacijos – 5 (3 proc.), labdaros ir paramos fondai – 16 (10 proc.), asociacijos – 32 (20 proc.), religinės bendruomenės – 21 (13 proc.), viešosios įstaigos – 51 (31 proc.), biudžetinės įstaigos – 22 (13 proc.), organizacija „Gelbėkit vaikus“ – 16 (10 proc.) gavo finansavimą keliems dienos centruose vykdomiems projektams.

Tai rodo, jog projektų teikimas gauti finansavimą skatina nestacionarias dienos socialinės priežiūros pa-

slaugas vaikams, o valstybė remia atitinkamą visuomenės, visuomeninių organizacijų, tradicinių ir valstybės pripažintų religinių bendruomenių veiklą vaiko teisių bei laisvių apsaugos srityje.

Lietuvos Respublikos vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymo 7 straipsnis skelbia, kad kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir augti. Todėl 10 straipsnio 2 dalyje pabrėžiama, jog draudžiama vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis.

Tačiau analizuojant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis, galima pastebėti tendenciją, kad dažniausia vaikų globos (rūpybos) nustatymo priežastis yra tėvų nesirūpinimas, nesidomėjimas vaiku, jo nepriežiūra, netinkamas auklėjimas, smurto naudojimas ir tėvų valdžios apribojimas. Remiantis Statistikos departamento duomenimis (žr. 2 lent.), galima pastebėti, jog dažniausia vaikų globos (rūpybos) nustatymo priežastis – tėvams neterminuotai ribota valdžia. 2007 m. buvo 63 proc. vaikų, kuriems nustatyta laikinoji ar nuolatinė globa (rūpyba) dėl tėvų nesirūpinimo vaiku, netinkamo jo auklėjimo. 2008 m. buvo 57,4 proc. vaikų, kuriems dėl šios priežasties nustatyta laikinoji ar nuolatinė globa (rūpyba). Tai rodo, kad ne visada įgyvendinamas Vaiko teisių pagrindų įstatymo 10 straipsnio punktas, jog Vaiko teisę į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi, užtikrina tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai.

2 lentelė

Vaikai, kuriems nustatyta globa (rūpyba) pagal globos (rūpybos) nustatymo priežastis

Priežastys	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
Tėvai nesirūpino vaiku, jo nepriežiūrėjo, netinkamai auklėjo	1630	1970	1902	1733	1846	1605
Tėvų valdžios apribojimas	521	491	429	559	354	402
Vaikai tapo našlaičiais	275	242	259	288	234	202
Vaikas įstatymų nustatyta tvarka atskirtas nuo tėvų	43	32	49	52	31	47
Tėvai dingę ir jų ieškoma	92	74	53	37	38	24
Tėvai naudojo smurtą	72	117	90	96	108	114
Tėvai pripažinti esantys neveiksnūs	16	9	23	9	8	15
Tėvystės ar artimos giminystės ryšiai nuo vaiko radimo dienos nenustatyti per tris mėnesius	7	4	27	1	1	1
Tėvai teismo paskelbti mirusiais arba pripažinti nežinia kur esančiais	3	1	15	1	1	3
Tėvai laikinai negalėjo rūpintis vaiku (pvz., liga, baumės atlikimas)	407	359	411	327	311	385

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Tėvams ir kitiems teisėtiems vaiko atstovams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia arba nevykdo pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku ar kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, pagal Vaiko teisių pagrindų įstatymo

53 straipsnį taikoma įstatymų nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė. Todėl pats vaikas ir kiti asmenys turi teisę kreiptis pagalbos į vaiko teisių apsaugos, teisėsaugos ar kitą instituciją, kuri privalo imtis įstatymų nustatytų priemonių, jeigu

tėvas (motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas pažeidžia vaiko teises, žiauriai elgiasi su juo arba kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis (pareigomis).

21 straipsnyje nurodoma, jog tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų pareiga auklėti, prižiūrėti ir išlaikyti vaiką. Tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, turi auklėti savo vaikus humaniškai, dorais žmonėmis. Abu tėvai vienodai privalo rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu. Todėl būtina skatinti ir ugdyti tėvų atsakomybę vaikų atžvilgiu.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 23 straipsnis skelbia, kad vaikas turi teisę gyventi kartu su savo tėvais ar kitais teisėtais savo atstovais. Išskirti vaiką su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais prieš vaiko, taip pat tėvų (teisėtų jo atstovų) valią galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais ir nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu (nuosprendžiu) ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas (siekiama išvengti pavojaus vaiko gyvybei, sveikatai, būtina pasirūpinti jo priežiūra, auklėjimu, apsaugoti kitus svarbius vaiko interesus). Todėl, iškilus pavojui vaiko gyvybei ar sveikatai, galima jį nedelsiant išskirti su tėvais ar ki-

tais teisėtais jo atstovais, vadovaujantis *Santuokos ir šeimos kodekso normomis*.

Tėvų pareigų nevykdymas sąlygoja valstybės ir vietos savivaldos institucijų darbą. Vaiko teisių pagrindų įstatymo 43 straipsnis skelbia bendrąsias Vaiko apsaugos nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos nuostatas.

Siekiant efektyvesnio vaiko teisių apsaugos užtikrinimo, Seimo 2003 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. IX-1569 patvirtinta *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija*. Jos tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Koncepcijoje nurodoma, kad viena vaiko gerovės problemų yra nestabili socialinė ir ekonominė aplinka bei pirminės prevencijos šeimoms stoka. Nedarbas ir mažos šeimų pajamos lemia vaikų nepriežiūrą, apleistumą, smurtą prieš vaikus.

Statistikos departamento duomenys apie socialinės rizikos šeimas ir jose augančių vaikų skaičių (žr. 3 lent.) rodo, kad socialinės rizikos šeimų skaičiai ir šiose šeimose augančių vaikų skaičius 2007–2009 m. nedaug mažėjo, tačiau išlieka didele valstybinio maso problema.

3 lentelė

Socialinės rizikos šeimos metų pabaigoje

	2007 m.	2008 m.	2009 m.
Socialinės rizikos šeimų skaičius	11 958	11 350	11 121
Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose	27 881	25 483	24 222

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Institucijos, dirbančios su socialinės rizikos šeimomis, naudojami *Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinėmis rekomendacijomis*, patvirtintomis Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gruodžio 17 d. įsakymu Nr. A1-207, *Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašu*, patvirtintu 2006 m. liepos 28 d. Nr. A1-212, kuris nustato socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, įrašymo į apskaitą, išbraukimo iš apskaitos ir apskaitos duomenų tvarkymo, naudojimo ir saugojimo tvarką savivaldybės Vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje). Ne mažiau svarbi 2006 m. liepos 1 d. įsigaliojusi *Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodika*.

Šiaulių apskrities savivaldybių ekspertų nuostatų apie vaikų teisių apsaugą analizė

Apibendrinus trijų Šiaulių apskrities savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių septynių darbuotojų, šio tyrimo ekspertų nuostatas apie vaiko teisių pažeidimų pobūdį, galima išskirti, jog dažniausiai pažeidžiama vaiko teisė į saugią ir sveiką aplinką, ryškėja badavi-

mo atvejai bei smurtas prieš vaikus. Pažeidimus lemia neatsakingas tėvų požiūris į savo pareigų vykdymą vaikų atžvilgiu, asociali šeimos aplinka, tėvų amoralus elgesys ir gyvenimo būdas, skurdas, girtavimas, nedarbas.

Nemažai ekspertų sutinka, kad visi teisės aktai, reglamentuojantys vaiko teisių apsaugą, yra įgyvendinami. Tačiau pažymima, jog yra prieštaravimų tarp skirtingų įstatymų punktų, kai kur „perlenkiamos lazdos“. Šalia teisių turėtų būti nurodomos pareigos, kadangi tėvams reikia priminti tiek jų teises, tiek pareigas.

Pasak ekspertų, trūksta individualių teisės aktų, reikėtų metodinių rekomendacijų darbui su rizikos šeimomis, šeimynų įstatymo. Būtina tobulinti Vaiko teisių pagrindų įstatymą, kadangi nėra nurodyta atsakomybė dėl fizinių bausmių įvykdymo, taip pat Vaiko priežiūros įstatymą, kadangi jame neišreiškiamos finansinės galimybės.

Nacionaliniu lygmeniu priimtoms strategijos, programos, planai turėtų pagerinti vaikų padėtį savivaldybėse, tačiau, ekspertų teigimu, nėra finansinio pagrindimo, trūksta išteklių jų įgyvendinimui. Nacionaliniu

lygmeniu priimtos strategijos, programos, planai būna neišgryninti, viskas yra projektų, dokumentų lygmenyje. Visa tai gražiai parašyta, bet, kai ateina iki regionų, tampa deklaracijomis, o reikia ne to. Tarkime, narkotikų prevencija, globos įgyvendinimas aukštame lygmenyje – viskas gražiai sukurta, bet, kai ateina iki globos namų, trūksta įvairių dalykų, kad vaikas gautų visapusę pagalbą. Iškyla lėšų, etatų trūkumas. Siekiant, kad nacionaliniu lygmeniu priimtos strategijos, programos, planai pasiektų savo tikslą, reikėtų labiau rūpintis projektų įgyvendinimu, nuosekliai ir kryptingai dirbti.

Žmogiškieji ištekliai sudaro vaiko teisių apsaugos sistemos pagrindą. Ekspertų teigimu, Vaiko teisių apsaugos tarnyboje žmogiškųjų išteklių pakanka. Tačiau pažymima, jog labai reikalingi socialiniai partneriai. Trūksta socialinių darbuotojų, socialinių psichologų, kurie vykdant globos priežiūrą būtų pagalbinkai, nes, kai vaikui nustatoma globa, atsiranda psichologinių-pedagoginių problemų. Reikšmingas ekspertų požiūris į darbuotojus, kurie teiktų paslaugas, dirbtų su socialinės rizikos šeimomis. Jų teigimu, jaučiamas šių darbuotojų trūkumas, todėl susiduriama su situacija, jog dėl šių darbuotojų trūkumo vienintelė išeitis – paimiti vaikus iš šeimos.

Išryškėjo ir kitoks ekspertų požiūris į vaiko teisių apsaugos sistemos žmogiškuosius išteklius. Pasitaiko daug organizacinių nesklaidumų, kai vaiko teisių apsaugos sistemos darbuotojai nesinaudoja jiems suteiktomis priemonėmis ir įgaliojimais. Ministerija, vadovai nubrėžia gaires, kaip dirbti, kaip bendradarbiauti, tačiau darbuotojai mano, kai nieko nereikia daryti, nebent „kyla gaisras“. Be to, darbuotojams dažnai neleidžiamos jokios savarankiškos iniciatyvos teikiant paslaugas vaikams. VTAT tikslas – padėti vaikui, o reali pagalba galima tik bendraujant ir realiais veiksmais padedant vaikams, o šito labai trūksta.

Ekspertai pripažįsta, jog ypatingą dėmesį reikia skirti specialistų, teikiančių paslaugas vaikams, profesinėms žinioms ir įgūdžiams. Ekspertų teigimu, vaiko teisių apsaugos sistemoje dirba atsidavę savo darbui, mylintys vaikus, išgyvenantys dėl situacijų šeimose, nepritekliaus, skurdo, menkų arba neišnaudotų galimybių padėti. Iš ekspertų atsakymų išryškėjo socialinių darbuotojų, VTAT specialistų pastabumas, empatija, analizavimo įgūdžiai, gebėjimas argumentuoti išvadas, gebėjimas naudotis vaizduote, numatyti problemas ir projektuoti jų sprendimą. Bendražmogiškųjų savybių, gebėjimų bendrauti su žmonėmis svarbą valstybės tarnautojams akcentuoja ir Tamošiūnas, Šalkauskaitė (2010).

Tačiau, ekspertų nuomone, ne visiems darbuotojams pakanka profesinių žinių ir įgūdžių. Nuo 2007 m. pradžios seniūnijose imta steigti socialinių darbuotojų etatus. Į šią pareigybę atėjo įvairių specialybių

darbuotojai: siuvėjos, padavėjos ir pan. Dėl to seniūnijose kilo nesutarimų. Iki šiol nėra centro, koordinuojančio socialinių darbuotojų seniūnijose veiklą. Be to, ekspertų nuomone, kai kuriems specialistams trūksta socialinių žinių, kad išanalizuotų situaciją ir pereitų prie sprendimo, juos valdo emocijos, trūksta kritinio mąstymo. Pasak jų, kai kurie socialiniai darbuotojai nekvalifikuoti, negeba identifikuoti problemų, nesuklasifikuoja, nežino, kaip metodiškai dirbti su šeima. Išryškėjo ir tai, kad socialinių pedagogų mąstymas yra siauras, todėl, neapgalvodami visų žingsnių, teikia pasiūlymus.

Profesinių žinių ir įgūdžių labiausiai trūksta seniūnijų socialiniams darbuotojams – tai lėmė greitas kvalifikacijos siekimas ir vos kelerių metų darbinė veikla, tačiau, ekspertų teigimu, įgūdžiai atsirastų laikui bėgant. To būtų galima pasiekti bendradarbiavimu su VTAT, kadangi VTAT skyriaus specialistų žinios gilesnės nei seniūnijų socialinių darbuotojų, todėl prasminga vystyti tarpžinybinį bendradarbiavimą, imtis bendrų priemonių ir kartu lankytis šeimose bei spręsti problemas.

Vaiko teisių apsaugos sistemoje reikšmingą vaidmenį atlieka socialinės paramos vaikams ir šeimai teikimas. Ekspertai pažymi, jog savivaldybė atsako už socialinių paslaugų teikimo savo teritorijos gyventojams užtikrinimą, planuodama, organizuodama socialines paslaugas, kontroliuodama bendrųjų paslaugų ir socialinės priežiūros kokybę. Socialinę paramą teikia socialinių paslaugų organizatoriai, socialiniai darbuotojai, kurie, teikdami socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugą socialinės rizikos šeimoms, atlieka šias funkcijas: analizuoja informaciją apie socialines rizikos šeimas, esančias jų aptarnaujamoje seniūnijoje; lankydami šeimose nustato socialinių paslaugų teikimo dažnumo poreikį, formuoja socialinės rizikos šeimos bylą, kurioje fiksuojamas socialinių paslaugų teikimas šeimai. Be to, jie vykdo socialinės rizikos šeimoms skirtų pašalpų ir išmokų panaudojimo kontrolę, esant būtinybei, teikia pasiūlymą keisti pinigine išraiška gaunamas išmokas į maisto talonus parduotuvėse.

Ypatingą dėmesį ekspertai siūlo skirti darbui su vaiku ir šeima, šio darbo situacijos kontrolei bei priežiūrai. Iki 2006 m. liepos 1 d. nebuvo vieningos sistemos, kaip nustatyti socialinių paslaugų poreikį socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams. Daugelyje miestų ir rajonų savivaldybių socialinių paslaugų poreikio nustatymą socialinės rizikos šeimai inicijavo ir paslaugų poreikį nustatė VTAT arba VTAT bendradarbiaudama su Socialinės paramos skyriumi, Socialinių paslaugų centro socialiniais darbuotojais, seniūnijų socialinio darbo organizatoriais ar su kitais socialiniais partneriais. Tačiau nuo 2006 m. liepos 1 d., įsigaliojus Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tė-

vų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikai, vis dar nėra pakankamai aišku, kaip ją taikyti, nustatant socialinių paslaugų poreikį socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams.

Ekspertai pabrėžia, kad socialinės paramos sistema yra nereguluota, orientuota ne į tėvų įsidarbinimą ir pastangas išlaikyti šeimą, bet formuoja valstybės išlaikytinio nuostatas, kad „užsiauginome paramos gavėjų kartą“. Nereti atvejai, kai parama vaikams pasinaudoja jų tėvai. Ypač aktualu tobulinti socialinės paramos sistemą kaimo gyventojams. Tamošiūnas (2009), nagrinėdamas kaimo teritorijų socialines pro-

blemas, atkreipė dėmesį į spartų užimtųjų žemės ūkyje skaičiaus mažėjimą Šiaulių apskrityje. Be to, Tamošiūnas ir Liubomirskienė (2009) išanalizavo nemažai galimybių kaimo gyventojų užimtumui didinimui, jų socialinės padėties gerinimui.

Teikiant socialinę paramą vaikams ir šeimai, reikšmingas vaidmuo tenka dienos centrums. Ekspertai pažymi, kad Šiaulių apskrityje yra 21 vaikų dienos centras (žr. 4 lent.), tačiau jie nepakankamai suteikia socialinių, pedagoginių paslaugų. Jie daugiau užsiima vaikų užimtumo, kultūrine-educacine funkcija. Trūksta įstaigų, kurios perimtų pagalbą vaikui.

4 lentelė

Šiaulių apskrities Vaikų dienos centrai

Metai		2007		2008	
Rajonai	Vaikų dienos centrų skaičius	Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose	Dienos centruose paslaugas gavę socialinės rizikos vaikai	Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose	Dienos centruose paslaugas gavę socialinės rizikos vaikai
Akmenės r. sav.	5	268	115	267	61
Joniškio r. sav.	2	492	24	527	24
Kelmės r. sav.	2	387	60	387	-
Pakruojo r. sav.	2	479	68	470	87
Radviliškio r. sav.	3	496	40	532	93
Šiaulių m. sav.	7	540	152	214	190
Šiaulių r. sav.	-	514	-	551	-

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Nagrinėjant 4 lentelėje pateiktus duomenis, matyti, kad vaikų dienos centruose paslaugos suteikiamos tik nedaugeliui socialinės rizikos šeimose augančių vaikų. Šiaulių rajono savivaldybėje, kurioje didelis skaičius socialinės rizikos šeimose augančių vaikų, dienos centro visai nėra ir vaikams tokių centrų paslaugos neprieinamos.

Ekspertai akcentuoja, kad esant didesniai vaikų dienos centrų skaičiui ar finansavimui, būtų galima padėti didesniai vaikų skaičiui. Tai sudarytų galimybę apsaugoti vaikus, kadangi dienos centruose vaikams užtikrinama saugi aplinka, jie neatitraukiami nuo šeimos, apsaugomi nuo smurto, vaktavimo, elgetavimo, nusikaltimų, kartu suteikiama materialinė, pedagoginė, socialinė, psichologinė, teisinė pagalba. Vaikams, paaugliams, kurie stokoja priežiūros, kenčia nuo fizinės, psichologinės ar kitokios prievartos, turi bendravimo problemų arba priklauso rizikos grupei, teikiama individuali pagalba. Šiuose centruose darbu su socialinės rizikos šeimomis ruošiamos ir įgyvendinamos socialinės, pedagoginės, švietimo ir reabilitavimo programos, tačiau labai trūksta lėšų jų įgyvendinimui.

Vaikų užimtumo jų laisvalaikio metu poreikis nuolat didėja, todėl būtina plėsti vaikų dienos centrų veiklą didinant savivaldybės indėlį jų veiklos programoms finansuoti (Šiaulių miesto savivaldybės 2009

m. socialinių paslaugų planas, 2009). Tai sudarytų galimybę efektyviau plėtoti tarpžinybinį bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos srityje.

Ekspertai pabrėžia, jog Šiaulių regione nėra nevyriausybinė organizacijų, kurios rengtų prevencines programas, organizacijų „Gelbėkit vaikus“, „Vaikų namas“ veiklos koncentruotos Vilniuje. Iš esmės sostinėje koncentruotas ir pagrindinis vaiko apsaugos sistemos potencialas, nors dauguma socialinės rizikos šeimų ir jose gyvenančių vaikų yra rajonų savivaldybėse.

Ekspertų teigimu, socialinės paramos sistema orientuota į socialinį darbą, bet pati darbo kokybė yra žema, todėl realiai neduoda daug naudos. Pasak jų, socialinės paramos skyriai turėtų turėti atsakingą asmenį, kuris tikrintų socialinius darbuotojus. Dabar griežtos kontrolės nėra. Nekokybiškas darbas pasitaiko ir VTAT.

Siekiant efektyvios vaiko teisių apsaugos, būtinas glaudus vaiko teises įgyvendinančių institucijų bendradarbiavimas. Tačiau, apibendrinus ekspertų nuostatas, išryškėja socialinio tinklo nepakankamumas. Ekspertai tarpinstitucinį bendradarbiavimą pagal esamas darbo organizavimo sąlygas vertina gerai. Pagal galiojančius teisės aktus, sprendami socialinės rizikos šeimų problemas, socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su savivaldybių vaiko teisių apsaugos specialistais,

vaikų globos pedagogais ir socialiniais darbuotojais, mokyklų pedagogais bei kitų įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų darbuotojais, esant būtinybei (dėl socialinės rizikos šeimoje augančio vaiko sveikatos būklės ar kitų svarių priežasčių), lydi klientus į įvairias įstaigas (ligoninę, darbo biržą, konsultaciją pas psichologą, vaikų lopšelių-darželių). Tačiau socialinių darbuotojų bendradarbiavimas su atitinkamų įstaigų specialistais teikiant kompleksinę pagalbą atskirai šeimai realiai nėra pakankamai įgyvendinamas. Išryškėja, kad bendradarbiavimas vyksta epizodiškai, informacijos pasikeitimai vyksta tik tada, kai reikia priimti sprendimą. Vyksta atvejo konferencijos, specialistai posėdžiauja, tačiau priimami deklaratyvaus lygmens sprendimai, pranešėjai pasidalija lozungais ir protinomis mintimis, bet viskas dažniausiai lieka dirbtina ir neįgyvendinama. Ekspertai pabrėžia, jog vaiko teises įgyvendinančių institucijų sistemingų pasitarimų nėra.

Bendradarbiavimą galėtų palengvinti informacinės technologijos, kadangi, ekspertų teigimu, techniniu požiūriu VTAT, socialiniai ir kiti vaiko teisių darbuotojai beveik pakankamai aprūpinti. Darbą labai palengvino SPIS informacinė sistema. Šia sistema VTAT darbuotojai naudojami kartu su Socialinės paramos skyriumi, kurioje matomi įrašymai, išmokos ir pan. Tačiau informacinės sistemos prieinamumas tik VTAT ir Socialinės paramos skyriaus specialistams sudaro kliūtis plėtoti efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

Dėl bendradarbiavimo stokos nėra vieningos vaiko teisių apsaugos užtikrinimo sistemos. Tam įtakos turi skirtinga praktika ir skirtingi požiūriai, informacijos nepasidalijimas, atskiros kiekvieno skyriaus funkcijos, bendrų tikslų bei jų įgyvendinimo planų neturėjimas, specifiniai specialistų sprendimai ir kompetencijos stoka.

Ekspertų teigimu, pagrindiniai barjerai įgyvendinti vaiko teises yra netinkamas visuomenės, suaugusiųjų požiūris į vaiką, skurdas, nedarbas, specialistų stoka, riboti socialinės pagalbos šeimai ištekliai. Be to, labai vilkinami teismai, turėtų būti operatyviai sprendžiama „čia ir dabar“. Mažai viešinama teigiama informacija apie Vaiko teisių apsaugos veiklą. To labai reikėtų, nes pati visuomenės nuostata yra priešiška. Turėtų būti pakylėtas VTAS statusas.

Ekspertai pažymi, kad savivaldybės, įgyvendindamos joms priskirtą valstybinę funkciją – vaikų teisių apsaugą, susiduria su nemenkomis problemomis: lėšų stoka, specialistų trūkumu ir priklausomumo nuo politikų požiūrių.

Vertindami vaiko teisių apsaugos kaip valstybinės funkcijos finansavimą, lėšų paskirstymą ir tinkamą panaudojimą, ekspertai pažymi, jog valstybė yra prisiėmusi tokią funkciją, kurią sunku įgyvendinti. Vaikas, patekęs į globos įstaigą, išgyvena skurdą, nors valstybė turėtų užtikrinti pakankamus išteklius. Menkai

padeda ir šiose įstaigose vykdomos labdaros akcijos. Ekspertų nuomone, lėšos paskirstomos neracionaliai, savivaldybė dalį lėšų stengiasi panaudoti savo reikmėms, neskiriamos lėšos kvalifikacijos kėlimui.

Siekiant efektyvesnės Vaiko teisių apsaugos, pasak ekspertų, padėtų bendradarbiavimas su mokyklomis. Mokyklos turi daug informacijos, tačiau jų informacija į VTAT nepatenka. Ekspertai tvirtina, jog reikia, kad kiekvienoje mokykloje būtų įsteigti vaikų užimtumo centrai, ikimokyklinio ugdymo įstaigose – savaitiniai darželiai. Tokios priemonės sudarytų galimybę sumažinti probleminių vaikų nusikalstamumą, pagerintų jų gyvenimo ir veiklos sąlygas, būtų saugiau vaikams.

Reikšmingas teigiamas ekspertų požiūris į sankcijų griežtinimą. Pasak ekspertų, dabar vyksta „peštinės“, kai reikia nubausiti administracine tvarka už piktnaudžiavimą tėvų valdžia. Tėvai labai nenori netekti socialinių išmokų, įvairių kitų socialinės paramos priemonių pagal galiojančius teisės aktus. Nubaudus reta šeima per metus padaro tą patį nusikaltimą.

Ekspertų nuomone, reikšmingas vaidmuo tenka švietimui, nes visuomenės atstovai dažnai nesupranta, kas yra vaiko teisės. Daugiau dėmesio reikia skirti tėvų atsakomybės stiprinimui bei griežtinimui, tėvo ir motinos socialinių įgūdžių formavimui, vaikų ir jaunimo centrų, ikimokyklinio ir popamokinio užimtumo organizavimui, specialistų, dirbančių su vaikais, kompetencijų didinimui ir atsakomybės griežtinimui, socialinių darbuotojų kvalifikacijos kėlimui. Ne mažiau svarbu informuoti visuomenę apie institucijų, užtikrinančių vaiko teisių apsaugą, funkcijas bei keisti valdininkų ir žiniasklaidos požiūrį.

Tėvai atsako už savo vaikų teisių įgyvendinimą. Todėl vaiko gerovei užtikrinti svarbu, kad tėvai aktyviai dalyvautų priimant institucinius sprendimus, turinčius įtakos jų vaikams. Tėvai turi būti informuoti ir visokeriopa remiami, kadangi konsultavimas ir informavimas yra svarbūs veiksniai, padedantys išlaikyti šeimą ir išvengti institucinės intervencijos į šeimos reikalus. Tam nėra pakankamai glaudaus bendradarbiavimo tarp tėvų, socialinių ir ugdymo paslaugų teikėjų bei visuomenės.

Vertindami vaiko teisių apsaugos sistemos administravimo gerinimo galimybes, ekspertai pabrėžia, jog būtinas šios sistemos administravimo paslaugų ir socialinių paslaugų, kurias jau teikia socialiniai darbuotojai, atskyrimas. Labai svarbu kaupti institucijų duomenis ir dokumentus duomenų bazėje, naudoti juos interneto ir (ar) intraneto būdu, užtikrinti tobulesnį darbuotojų aptarnavimą, įgalinti surasti vidinę institucijos informaciją elektroniniu būdu. Be to, būtinas darbo išgryninimas, jo nedubliavimas. Tam sąlygas sudarytų kokybiškas administravimas, socialinių partnerių bendradarbiavimas.

Apibendrinus ekspertų požiūrius, galima daryti prielaidą, jog vaiko teisių apsaugos sistema yra nekoncentruota, kadangi ją sudaro daugiau ar mažiau tarpu-

savyje susijusių arba apskritai nesusijusių elementų visuma. Todėl sunku įvardyti šios sistemos hierarchijos kontūrus, susijusius su pavaldumu. Tai lemia bendradarbiavimo epizodiškumą, neretai pagrįstą tik institucijose dirbančių specialistų geranoriškumu tartis su kitomis institucijomis. Nepakitęs tokia situacijai, vaiko teisių apsauga nebus vykdoma efektyviai.

Išvados

Išanalizavus mokslinę literatūrą ir atlikus teisinių dokumentų vaiko teisių apsaugos sistemos srityje analizę bei pusiau struktūruotą vaiko teisių apsaugos sistemos specialistų interviu, galima teigti:

- vaiko teisių apsaugos sistemos strateginis valdymas atveria galimybes efektyviau užtikrinti vaiko teisių apsaugą;
- vaiko teisių apsaugos strategija gali būti sėkmingai įgyvendinta tik tarpvalstybinėms, valstybės, savivaldybės ir kt. institucijoms dalyvaujant ir bendradarbiaujant kaip lygiaverčiams partneriams, dalyvaujant bendruose Europos Sąjungos ir regioniniuose projektuose. Būtina efektyviai panaudoti įvykdytų ir vykdomų nacionalinių bei tarptautinių projektų įdirbį.

Strateginio valdymo ir vaiko teisių apsaugos sistemos politinių ir teisinių pagrindų atskirų aspektų analizė leidžia teigti, kad:

- vaiko teisių apsaugos sistemoje dažnai taikomas teisės aktų, veiklos tobulinimas, tačiau strateginis valdymas kaip sistema dar nėra pakankamai įdiegta;
- neišspręsta institucijų turimos informacijos apie vaiką naudojimosi problema, susijusi su jos priėmimu vaiku besirūpinančioms institucijoms;
- vaiko teisių apsaugos sistemos tobulėjimui ir sėkmingam vaiko teisių apsaugos įgyvendinimui būtinas vaiko teisių apsaugos institucijų prioritetų, tikslų, uždavinių, jų įgyvendinimo priemonių derinimas ir tikslinimas atsižvelgiant į sparčiai kintančias išorės ir vidaus sąlygas;
- priimant racionalius valdymo sprendimus būtina išsami, patikima informacija apie vaiko teisių apsaugą ir jai turinčius įtakos aplinkos veiksnius, vaiko teisių apsaugos išteklius, vaiko teisių apsaugos institucijų teikiamas paslaugas ir finansavimą.

Mokslinės literatūros, dokumentų analizė ir ekspertų interviu patvirtino glaudų ryšį tarp vaiko teisių apsaugos sistemos problemų ir strateginio jų sprendimo valdymo. Apibendrinus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad vaiko teisių apsaugos sistemos institucijose išvystyti atskiri strateginio valdymo elementai ir bruožai, tačiau strateginio valdymo sistema nėra pakankamai suformuota. Pagrindinės problemos yra nepakankamas su vaiko teisių apsaugos sistema susijusių institucijų bendradarbiavimas, bendruomenių potencialo įtraukimas, nėra aiškios išteklių valdymo politikos, silpnai išplėtotas vaiko teisių apsaugos sistemos veiklos vertinimo sistema. Be to, pagrindinis vaiko teisių

apsaugos sistemos potencialas koncentruotas šalies sostinėje, jo labai trūksta šalies rajonų savivaldybėse, kuriose yra dauguma socialinės rizikos šeimų ir jose gyvenančių vaikų.

Šiaulių apskrities trijų savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyriuose atliktu tyrimu apie vaiko teisių apsaugos sistemos strateginį valdymą nustatytos šios pagrindinės strategijos rengimo, įgyvendinimo ir analizės tendencijos:

- strategijos rengime, užtikrinant vaiko teisių apsaugą, dalyvauja atitinkamos savivaldybių tarnybos, vietos savivaldos vykdomosios institucijos, vaiko teisių apsaugos institucijos (tarnybos), policijos nepilnamečių reikalų inspektoriai, bendrojo lavinimo mokyklos ir nevyriausybinių organizacijų, kurios rengia ir įgyvendina vaiko teisių apsaugos, vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemones. Tačiau užtikrinti efektyvią vaiko teisių apsaugą reikalingas kompleksiškas planavimas bent keliuose lygmenyse, kadangi vaiko teisių apsauga bei socialinių paslaugų vaikui ir šeimai teikimas yra ne vienos žinybos ar atskiro skyriaus veikla, o skirtingų sričių specialistų bendras darbas, reikalaujantis tiesioginio ir profesionalaus specialistų tarpusavio bendradarbiavimo;
- strategijos įgyvendinimui trukdo nekoncentruota vaiko teisių apsaugos sistema, kadangi kiekviena vaiko teisių apsaugos sistemos institucija veikia daugiau individualiai nei integruotai su kitomis institucijomis, nėra nuolatinio bendravimo ir bendradarbiavimo, bendro tikslų siekimo, įgūdžių, nėra įstatyminio pagrindo, įpareigojančio ir nurodančio, kaip tai įgyvendinti.

Šiaulių apskrities trijų savivaldybių ekspertų nuostatų analizė įgalino išskirti šiuos vaiko teisių apsaugos sistemos veiklos plėtros strategijos pagrindinius prioritetus Šiaulių apskrities savivaldybėms:

- vaiko teisių apsaugos sistemos vidinės ir išorinės aplinkos analizė, vystymosi tendencijų įvertinimas, strateginių tikslų ir būdų jiems įgyvendinti numatymas, nuolatinė stebėseną ir visapusę grįžtamąją kontrolę;
- nuoseklus ir nuolatinis vaiko teisių apsaugos sistemos specialistų bendros veiklos koordinavimas, vykdymo funkcijų tikslinimas ir konkretinimas;
- glaudus bendradarbiavimas tarp institucijų ir organizacijų, dirbančių vaiko teisių apsaugos srityje;
- vaiko teisių apsaugos sistemos žmogiškųjų išteklių ir finansinio potencialo stiprinimas šalies savivaldybių vaiko teisių apsaugos institucijose.

Diskusija

Mokslinių šaltinių, Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos situacijos, politinės ir teisinės bazės bei Šiaulių apskrities savivaldybių ekspertų nuostatų analizė atskleidė kelias diskutuotinas aktualijas, kurių išsa-

mesnei analizei reikėtų atlikti papildomų tyrimų. Šioje diskusijoje pateikiamos kelios šio straipsnio autorių nuostatos, į ką, jų manymu, reikėtų kreipti daugiau dėmesio, kokias regioninės vaiko teisių apsaugos sistemos strateginio valdymo grandis reikėtų tobulinti.

Renkant statistinę informaciją apie socialinės rizikos šeimas, vaiko teisių pažeidimus ir jų pobūdį, reikėtų į šį procesą pažvelgti ne tik kaip į informacijos rinkimo, apdorojimo ir perdavimo priemonę, bet kaip į veiksnį, sąlygojantį vaiko teisių apsaugos sistemos pokyčius ir vaiko teisių apsaugos efektyvumą.

Siekiant efektyvios vaiko teisių apsaugos, būtina derinti ir tikslinti vaiko teisių apsaugos sistemos institucijų prioritetus, tikslus, uždavinius, jų įgyvendinimo priemones, atsižvelgiant į sparčiai kintančias išorės ir vidaus sąlygas.

Vaiko teisių apsaugos sistemoje silpnai išvystyta tiesioginė pagalba vaikams ir jų šeimoms. Todėl stiprinant šią grandį reikėtų socialinius darbuotojus, teikiančius tiesioginę pagalbą vaikams ir jų šeimoms, aprūpinti priemonėmis, suteikti galimybes kelti kvalifikaciją, skleisti gerą patirtį.

Socialinės paramos vaikams sistema orientuota ne į tėvų įsidarbinimą ir pastangas išlaikyti šeimą, bet formuoja valstybės išlaikytinio nuostatas, kad „užsauginome paramos gavėjų kartą“. Didėjant paramos gavėjų skaičiui šalyje, aktualūs teisės aktų pakeitimai šiuo klausimu. Dažnai parama vaikams pasinaudoja jų tėvai.

Vaiko teisių apsaugos sistema neveiks pakankamai efektyviai, jei bus rūpinamasi tik valstybinių institucijų veiklos tobulinimu. Būtina stiprinti visuomenės dėmesį vaiko teisių apsaugai, skleisti gerą šalies ir užsienio patirtį, organizuoti renginius, kuriuose valdžios institucijos, visuomenė ir kiekvienas save gerbiantis pilietis būtų skatinami teikti pagalbą vaiko teisių įgyvendinimui. Vaiko teisių apsaugos problemų sprendimas visuomeninėse organizacijose ir savanoriškose grupėse pagerintų veiklos efektyvumą, leistų suderinti valstybinius procesus bei visuomenės iniciatyvas, formuotų naujus valstybinių institucijų specialistų ir piliečių partnerystės igūdžius.

Į vaiko teisių apsaugos sistemą pernelyg mažai įtraukiamas šalies privatus sektorius. Šalia dalyvavimo akcijose ir materialios paramos privataus potencialo atstovai gali turėti esminę reikšmę bendradarbiaudami vaiko teisių apsaugos srityje su viešuoju sektoriumi ir visuomene, aktyviai dalyvaudami vaikų užimtumo didinime ir prasmingo laisvalaikio organizavime, probleminių vaikų ugdyne naudinga veikla.

Siekiant subalansuoto šalies teritorijos atžvilgiu vaiko teisių apsaugos sistemos potencialo pasiskirstymo, būtina geriau aprūpinti kvalifikuotais žmogiškaisiais ištekliais ir finansavimu vaiko teisių apsaugos sistemos savivaldybių institucijas.

Literatūra

1. Bačiulienė, K., Zaborskis, A. (2004). Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje. *Medicina*, 8 (40).
2. Bosas, A. (2002). *Korporacijų strategijos ir konkurencinis potencialas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
3. Bititci, U. S., Suwignjo, P., Carrie, A. S. (2001). Strategy management through quantitative modelling of performance measurement systems. *International Journal of Production Economics*, 69. Prieiga per internetą: <http://www.ie.its.ac.id/downloads/publikasi/131570365_697%20Strategy%20management%20through%20quantitative%20modelling%20of%20performance%20measurement%20systems.pdf>.
4. Bradshaw, J., Finch, N., Mayhew, E., Ritakallio, V., Skinner, C. (2006). *Child poverty in large families*, Joseph Rowntree Foundation. Prieiga per internetą: <<http://www.jrf.org.uk/bookshop/eBooks/9781861348777.pdf>>.
5. Cooper, A., Hetherington, R., Katz, I. (2003). *The risk factor: Making the child protection system work for children*. Prieiga per internetą: <<http://www.google.com/books?hl=lt&lr=&id=iOyfe69S4ZIC&oi=fnd&pg=PT3&dq=professionals+working+together+to+safeguard+children&ots=mNc4lhi-mG&sig=WsrIapX4IUZcl2KiejFXS111pxk#v=onepage&q=professionals%20working%20together%20to%20safeguard%20children&f=false>>.
6. Dalin, P., Rolff, H. G., Kleemp, B. (1999). *Mokyklos kultūros kaita*. Vilnius. Tyto alba.
7. Dromantienė, L., Šalaševičiūtė, R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Mokslo darbai*, 1 (5).
8. Ginevičius, R., Sūdžius, V. (2005). *Organizacijų teorija*. Vilnius: Technika.
9. *How the Child Welfare System Works*. (2008). Prieiga per internetą: <<http://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/cpswork.cfm>>.
10. Jonynienė, V. Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta paedagogica vilnensis*, 15.
11. Kaziliūnas, A. (2004). Visuomenei teikiamų paslaugų kokybės ir organizacinės kultūros sąveika. *Viešojo politika ir administravimas*, 9. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/vpa/archyvas/dwn.php?id=241542>.
12. Kietytė, L. (2004). *Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika*. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/admin/docs/upload/2004%203%20Laura.doc>>.
13. Kovacheva, T. (2008). *Information technologies for strategic management*. Prieiga per internetą: <http://www.foibg.com/ibs_isc/ibs-03/IBS-03.pdf#page=53>.
14. Lakis, J. (2003). Permainos ir iššūkiai organizacijų vidaus administravimo srityje. *Viešojo politika ir administravimas*, 6. Prieiga per internetą: <https://193.219.57.176/lt/padaliniai/centrai/leidybos_centras/leidiniai/dl.php?file=5511&id=1306>.
15. Love, P. (2005). *Management of knowledge in project environments*. Prieiga per internetą: <<http://www>>.

- cedb.gov.hk/citb/psdas/content/doc/2003-1-38/Workshop%204%20May%202005.pdf>.
16. Makštutis, A. (2001). *Strateginio valdymo principai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
  17. Mouritsen, F. (1998). *Child and youth culture*. Prieiga per internetą: <http://www.hum.sdu.dk/center/kultur/arb_pap/>.
  18. Munro, E. (1996). Avoidable and unavoidable mistakes in child protection work. *British Journal of Social Work*, 6 (26). Prieiga per internetą: <http://eprints.lse.ac.uk/348/1/Avoidable_and_unavoidable_mistakes_96.pdf>.
  19. Probst G., Raub S., Romhardt K. (1996). *Interkulturelles Lernen und Kulturmanagement in internationalen Unternehmen*. Berne.
  20. Rolinek, L., Rehor, P. (2008). *Strategic management and measurement of regions on example of countries EU*. Prieiga per internetą: <<http://www.agr.hr/jcea/issues/jcea9-1/pdf/jcea91-3.pdf>>.
  21. Sakalauskas, G., Ūselė, L. (2007). Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai. *Teisės problemos*, 2 (56).
  22. Schene, P. A. (1998). *Past, Present, and Future Roles of Child Protective Services*. Prieiga per internetą: <http://futureofchildren.org/futureofchildren/publications/docs/08_01_01.pdf>.
  23. Tabatoni, P., Davies, J. M., Barblan, A. *Strategic management, a tool of leadership- concepts and paradoxes*. Prieiga per internetą: <http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Strategic_Manag_Uni_institutional_Development.1069322397877.pdf>.
  24. Tamošiūnas, T. (2009). *Darnus regionų vystymasis: Šiaulių regiono socialinės ir ekonominės plėtros sisteminis tyrimas*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
  25. Tamošiūnas, T., Liubomirskienė, R. (2009). Strateginis Ukmergės rajono Vietos veiklos grupės valdymas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (16).
  26. Tamošiūnas, T., Šalkauskaitė, A. (2010). Valstybės tarnautojų tarnybinės veiklos vertinimo sistema: Ukmergės rajono atvejų analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1 (17).
  27. The rights of the child: A European perspective. (1996). Prieiga per internetą: <http://books.google.co.uk/books?id=zQJj5e9wqGEC&printsec=frontcover&dq=The+rights+of+the+child:+A+European+perspective&source=bl&ots=A2MHc6X0&sig=d7AmZ8iT4Hj6D3GmuS2hxCrmdyQ&hl=en&ei=JIOWTJrDEpWSjAfTm7HcBQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CBsQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>.
  28. Waldfogel, J. (1998). *The future of child protection: how to break the cycle of abuse and neglect*. Prieiga per internetą: <http://www.google.com/books?hl=lt&lr=&id=emKhWd49GJ8C&oi=fnd&pg=PA1&dq=%22child+protection%22&ots=C_r_17Ee1w&sig=KxXGwlpZFUvxur94KvDi5TIF3Jo#v=onepage&q=&f=false>.
  29. Warren, K. (2008). *Strategic management dynamics*. London.
  30. Кадыров, М. С. (2000). *Система стратегического управления как основа реструктуризации бизнеса*. Научно-исследовательская работа. Prieiga per internetą: <<http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2000/issue2/14.html>>.
- ### Dokumentai
31. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. (1989). *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2=>>.
  32. Bendrieji Vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 120-5415. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=216580&p_query=&p_tr2=>>.
  33. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
  34. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687>.
  35. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
  36. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. A1-207. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/scripts/sarasas2.dll?Teks-tas=1&Id=69978>>.
  37. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807. Prieiga per internetą: <http://www.etib.lt/site_files/aktualijos%20ir%20naujienos%20/puzzle.doc>.
  38. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programos“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 491.
  39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo 2005–2012 metų plano“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 25-802.
  40. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2007–2012 metų plano“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 118-4817. Prieiga per internetą: <<http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Teks-tas=1&Id=109063>>.
  41. Savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos tobulinimo programa. *Valstybės žinios*. 2003, 1179.
  42. Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodika. (2006). Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?885299632>>.
  43. Šiaulių miesto savivaldybės 2009 m. socialinių paslaugų planas. (2009). Šiaulių miesto savivaldybė, Šiauliai.
  44. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija. (2003). *Valstybės žinios*. Nr. 52-2316. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=211767>.

45. Vaiko teisių į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime įgyvendinimo programa (2009). Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?1307224846>>.
46. Valstybinė šeimos politikos koncepcija. (2008). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5477&p_k=1>.

Tamošiūnas T., Želvytė V.

Priorities of Management of Children's Rights Protection System: Analysis of Legal Basis and Attitudes of Municipality Experts

Summary

The relevance of the research. The paper analyses the situation in the children's rights protection system in Lithuania and substantiates the priorities of strategic management of this system. According to the data of the Ministry of Internal Affairs, 3.4 thousand children who have suffered from criminal actions were registered in 2008. About 2% of Lithuanian children are raised in care institutions, another 4% are brought up in social risk families. According to the data provided by the Department of Statistics, at the end of 2009 there were 11,121 social risk families in Lithuania, with 24,222 children raised in them. Every year a few thousand children are deprived of their parents' care, but only an insignificant part of them are real orphans. Lithuania is among the European Union leaders in terms of the numbers of children being raised in state institutions.

The research problem can be postulated by the following problem question: what are the key priorities in developing the children's rights protection system in order for the state institutions constituting the system together with other organisations and representatives of the public to provide efficient support for a child?

The research subject is the children's rights protection system in Lithuania.

The research aim is to examine the situation in the children's rights protection system in Lithuania and in Šiauliai region municipality and to substantiate the key strategic priorities in the management of this system for the municipalities of the region.

The research methodology. The research employed theoretical (analysis, generalisation, systemisation) and empirical (document analysis, statistical data analysis, semi-structured expert interview) research methods. The analysis involved the main legal documents of the Republic of Lithuania and statistical data, describing the political, economical and social situation in the children's rights protection system between 2006 and 2009 in the country and in Šiauliai County. In February-March 2010, semi-structured interviews were conducted with seven professionals from the Children's Rights Protection Departments of Šiauliai city, Joniškis and Radviliškis regional municipalities, all belonging to Šiauliai County.

The level of the theoretical study of the problem is not high because the majority of the authors have examined either strategic management or the issues of the children's rights protection system without trying to find their interaction.

Strategic management of organisational changes has been investigated by a number of researchers. Tabatoni, Davies, Barblan (2000) propose that *strategic management* is

a specific form of management. It aims at focusing on the identity of an organisation and its image in order to create a new environment, to establish long-term growth of an organisation, to use the existing potential and to stimulate its development. According to Probst, Raub and Romhardt (2006), success of many projects and strategies depends on whether various components of the knowledge basis can be efficiently coordinated.

Strategic management of the functionality of the children's rights protection system is based on the interaction between the family and the state. Cooper, Hetherington and Katz (2003) emphasise that children's protection and welfare systems have to be reformed. However, structural changes are meaningless without changing the relationship between the child, the family and the state on the fundamental level. Mouritsen (1998) emphasises the importance of culture in the development of the system of values in the child. Dalin, Rolff and Kleekamp (1999) maintain that the following five variables are closely related in any organisation: environment, values, structure, relationships among people, and strategy.

Bradshaw and his colleagues (2006) distinguish the following eight spheres of welfare of the child: 1) *material status*, encompassing the child's life at home and in the closest environment and having a great influence on the child's development and welfare; 2) *dwelling place*, reflecting the child's living conditions and problems; 3) *health*; 4) *subjectively conceived wellbeing*; 5) *education*: learning results, participation in activities, development, employment; 6) *quality of relationships in the family and relations with peers*; 7) *civic participation*, civic interests; 8) *risk and security*, including child mortality and abuse experiences.

The main outcomes and conclusions. The analysis of research literature and document analysis as well as expert interviews confirmed a close relationship between the problems with the children's rights protection system and strategic management of their solution. The research results allow stating that separate elements and features of strategic management are developed in the institutions of the children's rights protection system; however, the strategic management system is not developed enough. The main problems are insufficient collaboration among institutions related to the children's right protection system, insufficient involvement of the community potential, absence of clear resource management policy, and an inadequate system of evaluation of the activities of the children's rights protection system. Besides, the main potential of the children's rights protection system is concentrated in the capital ci-

ty; its lack is greatly felt in regional municipalities, where most social risk families and their children reside.

The research into the strategic management of the children's rights protection system in three municipalities of Šiauliai County revealed the following tendencies of strategy preparation, implementation and analysis:

- Appropriate municipal services, local executive institutions, children's rights protection institutions (services), police officers responsible for work with youths, mainstream schools and NGOs that design and implement children's rights protection measures, participate in the preparation of the strategy to ensure the protection of the children's rights. However, to ensure an efficient protection of the children's rights, it is necessary to have complex planning at least at several levels, because children's rights protection and provision of social services to the child and the family is not the activities of one institution or a separate department but joint activities of professionals from different spheres, requiring close professional collaboration among professionals.
- Strategy implementation is hindered by the children's rights protection system that lacks concentration. Every institution of the children's rights protection system functions rather individually than in an integrated way with other institutions; there is no continuous communication and collaboration, joint furthering of common aims, skills, legal basis committing and instructing on how to implement that.

The analysis of the expert attitudes of the three municipalities of Šiauliai County enabled distinguishing the following key priorities in the development of the activities of the children's rights protection system in the mentioned county:

- Analysis of the internal and external environment of the children's rights protection system, evaluation of the development trends, foreseeing the strategic aims and ways of accomplishing them, continuous monitoring and comprehensive feedback-based control.
- Consistent and continuous coordination of the joint activities of professionals in the system of the children's rights protection, adjustment and specification of the functions performed.
- Close collaboration among institutions and organisations working in the sphere of the children's rights pro-

tection.

- Strengthening of human resources and financial potential of the children's rights protection system in children's rights protection institutions of the municipalities of the country.

Statements presented for discussion. The system of social support for children is not geared towards parents' employment and efforts to support the family; it promotes the attitudes of state dependants: "we have raised a generation of support recipients". With an increase of the numbers of such people in the country, related amendments in the legal acts are urgent. Often it is parents who benefit from support provided for their children.

The children's rights protection system will not be efficient enough if attention is focussed exclusively on the improvement of the activities of state institutions. It is necessary to raise public awareness of the children's rights protection, to disseminate good experiences from Lithuania and abroad, to organise various events in which authorities, society and every self-respecting citizen would be stimulated to support the implementation of the children's rights protection. The solution of the children's rights protection problems in public organisations and voluntary groups would improve the efficiency of activities, would allow coordinating state processes and public initiatives, would form new partnership skills between professionals in state institutions and citizens.

The private sector of the country is insufficiently involved in the children's rights protection system. Next to participating in various charity events and material support, representatives of the private sector can have an essential role by collaborating in the sphere of the children's rights protection with society and the public sector, by taking an active part in increasing the occupancy of children, in organising meaningful free time activities and in educating problem children through useful activities.

In order to achieve a well-balanced distribution of the potential of the children's rights protection system in terms of the territory of the country, it is necessary to take a better care of provision of the qualified human resources and financing to the institutions of the children's rights protection system.

Keywords: children's rights protection system, families of social risk, strategic priorities.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2010 m. lapkričio mėn.; straipsnis priimtas 2010 m. gruodžio mėn.

The article has been reviewed.

Received in November, 2010; accepted in December, 2010.